

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

Képek tisztelete — II.

Keleten a középkor első szakaszában virágkorát élte a képi ábrázolás, s a vele kapcsolatos képtisztelet. Szűz Mária egy-egy csodatévő ikonja köré zarándoktemplomok épültek, máskor egy-egy szent sírja körül több, az illető szentet ábrázoló ikon is készült. Az ikon-tisztelethez és a zarándoklatokhoz kapcsolódóan a kolostorok jelentős anyagi előnyre és politikai befolyásra tettek szert, amelyet a császári hatalom igyekezett korlátozni. Az ellentét a felszínen teológiai vita formájában jelent meg, s közel 120 évig tartott (726–843). Kisázsiaiában már néhány évvel korábban megfogalmazódott a képek eltávolításának a gondolata, de alapvetően más politikai indítékból. Az iszlámban —a zsidó valláshoz hasonlóan— tilos volt a figurális ábrázolás, különösen a láthatatlan (ezért ábrázolhatatlan) Allahé. 723-ban Jesid kalifa a keresztény templomokból is eltávolíttatta a képeket. A teológiai vitát kirobbantó III. Leó császár (717–741) a hit tisztaságának a védelmében lépett fel, amikor a képet (eikón) azonosnak tekintette a bálvánnyal (eidólon), ezért a bálványimádás elutasítását a képek tiszteletének a megszüntetésében látta. Ezért 726-tól megtiltotta, majd 730-tól fizikailag is megsemmisíttette a templomi képeket. Az intézkedéssel a paulikánius eretnekek támadásait és az arabok vallási türelmetlenségét is csillapítani kívánta. A képtisztelet fő védelmezője Germanosz pátriárka volt, aki elsősorban valláspedagógiai érvekkel támasztotta alá a képtiszteletet: a kép rokonszenvet, szeretetet ébreszt az ábrázolt szent iránt, ezáltal erényeinek követésére is ösztönöz. Teológiai érvként Szent Pálra hivatkozott, amikor Krisztusról azt mondja, hogy ő a „láthatatlan Isten képe” (2K 4,4; Kol 1,15), ezzel a kép és az eredeti azonosságát, azaz Krisztus Fiú-voltát akarja hangsúlyozni. Krisztus természeténél fogva képe az Atyának, akivel egylényegű, s akit ezért imádni kell. Ugyanakkor az ember, bár képmása a Szentháromságnak, nem azonos az ős-képpel, csak utánozza azt. A minta és a másolat közti kapcsolat nem természetbeni azonosság, hanem csak valamilyen szempontból való megfelelés. Ezért a másolatot, a képmást legfeljebb csak tisztelet illeti meg. Krisztus és a szentek képei nem azonosak az ábrázolt személlyel, ezért a tisztelet nem a képnek, hanem az ábrázolt személynek szól. A 787-ben megtartott VII. Egyetemes Zsinat különbséget tett a tisztelet (proskynésis) és az imádás (latreia) között. A latin fordításokban mindkét fogalomra egyetlen szót (adoratio) alkalmaztak, ami további zavarokat okozott.

Nyugaton III. Leó császárnak nem sikerült követőkre találni, a pápák (II. Gergely, 715–731 és III. Gergely, 731–741) elutasították a képrombolást. A templomi képek iránti gyakorlati igényt már Nagy Szent Gergely pápa (590–604) megfogalmazta Serenus püspökhöz írt levelében: *„Ami az olvasni tudónak az írás, a tanulatlan szemlélőnek ugyanaz a festészet, hogy akik a betűket nem ismerik, legalább a falakon nézelődve olvassák azt, amit a kódexekben nem tudnak elolvasni.”* Ezt a gondolatot folytatja II. Gergely pápa Leó császárhoz írt levelében: *„(a képek) ... emlékeztünket serkentsék, a buta, műveletlen és nyers elmét bátorítsák és magasba emelik azok, akikre ezek vonatkoznak, és akiknek ezek a képei.”* (Migne, PL 77,991. ill. 89,515). Nagy Károly császár (768–814) védelmébe vette a képtiszteletet, s ezt az általa 794-ben összehívott frankfurti zsinat is megerősítette. Keleten még sokáig, váltakozó eredménnyel folyt a képtisztelet és képrombolás ideológiai és politikai küzdelme. A befejezést 843-ban a Methodiosz pátriárka által összehívott konstantinápolyi zsinat jelentette, mely visszaállította a képek tiszteletét. Ennek emlékét őrzi a bizánci egyházban az orthodoxia ünnepe nagyböjt első vasárnapján.

Mintegy Nagy Szent Gergely fenti gondolatmenetét igazolva a középkor későbbi szakaszában megszorodtak a templomi falfestmények, oltárképek és szobrok. A „Biblia pauperum”, a szegények bibliája valóban az olvasni nem tudó hívek számára tette elképzelhetővé a különböző történeteket, egyben a prédikáló pap is felhasználta mondanivalójának szemléltetéséhez. A gótikus ember lelkiségéhez hozzátartozott, hogy minden érzékszervével rá akart hangozni a tanításra, elsősorban a szenvedések megértésére, átérésére. A Krisztus szenvedésére emlékeztető keresztúti ájtatosság ennek a kornak a jellegzetes terméke. A képzőművészetben előtérbe kerültek a naturalisztikus szenvedés-ábrázolások, Jézus vagy a szentek életével kapcsolatban egyaránt. A keresztben császári köntösben trónoló „maiestas Domini” helyébe a meggyötört ember, a „vir dolorum” került, a vértanúk szenvedéseit külön freskó-ciklusok dolgozták föl. A reneszánsz művészet hajnalán a festőknek, szobrászoknak szinte ürügyként szolgáltak egyes bibliai vagy hagiográfiai témák arra, hogy akt-ábrázolásokat készíthessenek (Ádám-Éva jelenet, Dávid, passió-jelenet, Szent Sebestyén, Szent Dorottya, stb.). A középkor szemlélete szerint ugyanis tilos volt az anatómiai vizsgálat és a meztelen test ábrázolása.

Megjelentek az egyházi irodalomban is művészetelméleti megállapítások — legtöbbször csak egy-egy mondat erejéig. 1130 körül Hugo kanonok, a Szent Viktor-kolostor iskolamestere írta: *„Azért a láthatók által mutatkozik meg a láthatatlanok valósága, mert lelkiünk nem tud felérni maguknak a láthatatlan dolgoknak a valóságához.”* (Migne, PL 175,949). Aquinói Szent Tamás pedig így ír: *„A szép és a jó valamely alanyban azonos, mert ugyanazon a dolgon, tudniillik a formán alapulnak, és ezért a jó szépnek mondatik ...”* (Summa Theologiae, I,5,4.), vagy: *„Valamely képmást akkor mondunk szépnek, ha tökéletesen ábrázol egy dolgot, még ha rút is az.”* (uo. I.39,8.). A templomi képek sorsa, tisztelete a XVI. századtól eltérő módon alakult a római egyházban és a reformált egyházakban. (folytatjuk)

Guzsik Tamás (nyomtatásban még nem jelent meg)